

VZNIK A ZÁNİK ČESKOSLOVENSKA NA POZADÍ ZÁSADY SEBEURČENÍ NÁRODŮ

I. Obtížná symbióza československého a českého státu s mezinárodním právem

II. Vznik ČSR coby „první příležitost“ k sebeurčení

- * Politická, nikoli mezinárodněprávní povaha zásady sebeurčení národů na konci 1. světové války.
- * Národní (národnostní) princip.
- * Soupeření idejí politického a etnického národa.
- * Kompromis mezi nimi: Čtrnáct bodů Th.W. Wilsona z 8. 1. 1918.
- * Bod X Wilsonových bodů: *„Národům Rakousko-Uherska, jichž místo mezi národy přejeme si míti zabezpečeno a zjištěno, budiž dána první možnost autonomního rozvoje“.*
- * Hlavní politické dokumenty, jež předznamenaly vznik Československa (soustředí se jen na „československý případ“ a nedovolávají se zásady sebeurčení národů).
- * Saint-Germainská smlouva z 10. 9. 1919: rezignuje na etnické hledisko; upouští od zavedeného pojmu „československého národa“ a nahrazuje jej pěti národy, a to Čech, Moravy, části Slezska, Slovenska a jihokarpatských Rusínů; konstatuje, že tyto národy projevily individuálně i společně svou vůli k sebeurčení, neupřesňuje však, jakým způsobem tuto vůli projevily; nedovolává se historických práv, zřejmě proto, že idea kontinuity dřívějších feudálních útvarů Koruny české a nové demokratické republiky ve 20. století již nebyla relevantní.

III. Jak byla „první příležitost“ v ústavní praxi ČSR pochopena?

- * Ústava z r. 1920: nezmiňuje pojem národa, ale pouze československého lidu.
- * Ústava z r. 1948 se vrací k pojmu národa a definuje jej primárně etnicky („slovanské národy Čechů a Slováků“).
- * Ústava ČR z r. 1992: vrací se k pojmu „lid“ pojímanému teritoriálně, nikoli etnicky. Tím navazuje na Ústavu z r. 1920 i na Saint-Germainskou smlouvu; dovolává se však „obnovy“ samostatného českého státu a „zemí Koruny české“, v čemž je diskontinuitní jak vůči Saint-Germainské smlouvě, tak i k Ústavě z r. 1920.

IV. Právní obsah zásady sebeurčení národů a rovných práv národů konstituované v meziválečném období a vyhlášené v čl. 1 [2] Charty OSN z r. 1945

Sama zásada je mezinárodněprávně závazná, její specifický obsah je však v řadě ohledů nejistý a neurčitý, neboť:

- nevygenerovala definitivně pojem národa, takže jak koncept politického (*ius soli*), tak etnického (*ius sanguinis*) národa je slučitelný s platným mezinárodním právem (srov. i postup Maďarska při masové naturalizaci etnicky homogenních zahraničních občanů)
- není zajištěna právní rovnost při kvalifikování konkrétních společenství osob coby národů disponujících právem na sebeurčení (srov. případ Kurdů)
- neustálily se náležitosti a způsob provedení úkonů, jimiž má národ realizovat právo na sebeurčení (problém plebiscitu: případ Ålandských ostrovů).

V. Zánik ČSFR coby „právo druhé příležitosti“

* Deklarace Slovenské národní rady o svrchovanosti Slovenské republiky ze 17. 7. 1992: „...**přirozené právo slovenského národa na sebeurčení tak, jak je zakotví i všechny mezinárodní dohody a smlouvy o právu národů na sebeurčení**“.

* **Mezinárodněprávní nárok** na secesi (odtržení), na „druhou příležitost“ neexistuje. Z toho vyplývá:

- akt odtržení jiné státy zásadně nezavazuje a ponechává jim politickou volnost, zda a jak reagovat (viz nejasný status Kosova). S ohledem na zásadu ochrany územní celistvosti státu a zásadu zákazu použití síly může být secese i protiprávní (případ Krymu)
- případné právo na secesi může stanovit dané **ústavní či zákonné vnitrostátní právo**
- mezinárodněprávní zásada rovných práv národů s sebou nese nepřípustnost jednostranných řešení uvnitř státu.

VI. Aplikace předchozích závěrů na situaci zániku ČSFR

* V procesu zániku ČSFR nebylo mezinárodní právo relevantní, proto odkaz na toto právo (navíc výlučný) v Deklaraci SNR o svrchovanosti SR nebyl adekvátní.

* Československá ústava ani československé zákony eventualitu zániku státu neupravovaly. Mělo být proto vyvoláno řízení před ÚS ČSFR, jenž se měl vyjádřit k tomu, kdo a jakým způsobem může deklarovat svrchovanost uvnitř československého státu a s jakými účinky. K tomu ale nedošlo.

* V souladu se zásadou rovných práv národů byl problém nakonec řešen politickými negociacemi vedenými na základě rovnosti.

* Podmínka právní rovnosti obou národů byla splněna schválením ústavního zákona o zániku ČSFR č. 542/1992 Sb. (ve Sněmovně národů FS měly reprezentace obou národů paritní zastoupení).

* Problém způsobu, jímž byla vůle k sebeurčení projevena (čl. 2 Mezinárodních paktů o lidských právech a Listina základních práv a svobod).

MÝTY A REALITA NEPLATNOSTI MNICHOVSKÉ DOHODY

Směs morálky, politických zájmů a mezinárodního práva

A. GENEZE MNICHOVSKÉ DOHODY

- Úloha Spojeného království a Francie
- Jednání Chamberlaina a Hitlera v Berchtesgadenu 15. 9. 1938 (nevýhodný formát 1:1, protože Německo nebylo členem Společnosti národů)
- Bilaterální jednání UK s Francií (princip sebeurčení třeba aplikovat selektivně: obavy Francie o srovnatelný osud Alsaska) a společná nota těchto dvou států vládě ČSR z 19. 9. 1938 (bylo dosaženo bodu, kdy setrvání většinově německých okresů v ČSR nemůže být prodlužováno; nutný odstup těchto území říší; mezinárodní orgán za účasti ČSR zajistí úpravu nových státních hranic; jejich nedotknutelnost bude mezinárodně zaručena proti nevyprovokovanému útoku)
- Negativní (20. 9. 1938) a následně kladná odpověď (21. 9. 1938) české vlády
- Jednání Chamberlaina a Hitlera v Godesbergu (22. 9. 1938)
- Dohoda UK, Francie, Německa a Itálie (tzv. evropské direktorium) o svolání vrcholné schůzky do Mnichova (26. 9. 1938)
- Mnichovská konference (29. a 30. 9. 1938) a Mnichovská dohoda (30. 9. 1938)
  - 1) Odkaz v preambuli na dosaženou dohodu o odstoupení území
  - 2) Odstoupení území na základě zjištění většinové obcovací řeči v r. 1910 a jejich vyklizení bude provedeno postupně, od 1. do 10. 10. 1938.
  - 3) Podmínky operace určí mezinárodní výbor za účasti ČSR, spolu se stanovením nových hranic
  - 4) Mezinárodní záruky nových hranic s tím, že Německo i Itálie je poskytnou později, až bude ošetřeno postavení polských a maďarských menšin v ČSR.
- 6. 10. 1938: Žilinská dohoda („Mnichovská dohoda podstatně změnila státní a politické poměry ve střední Evropě“; „svébytný slovenský národ“ uplatňuje „sebeurčovací právo“)
- 22. 11. 1938: zákon o autonomii Slovenské země
- 14. 3. 1938: Slovenský štát
- 15. 3. 1939: Protektorát Čechy a Morava (po vzoru dohody mezi Francií a marockým sultánem z r. 1912 Traité de Fès)

E. PRÁVNÍ POZICE OSTATNÍCH TŘÍ STRAN MNICHOVSKÉ DOHODY

1. Francie a Itálie – diskontinuita režimu a veřejné moci (prohlášení v průběhu 2. světové války) – neplatnost od samého počátku.
2. UK – kontinuita státní moci: Mnichovská dohoda uzavřena platně, pozbyla platnosti 15. 9. 1939, kdy ji Německo hrubým způsobem porušilo agresí vůči ČSR a anexí zbytku českých zemí. (Proto i faktická existence Slovenského státu nevyvolává mezinárodněprávní účinky.)

F. MNICHOVSKÁ DOHODA VE VZTAZÍCH ČESKOSLOVENSKA (ČR) A SRN

1. Smlouva o vzájemných vztazích z 3. 10. 1973

Mnichovská dohoda

- se „mezi nimi“ považuje za „nulitní“ (byla vnucena ČSR „pod hrozbou síly“). ČSR ale není její stranou, proto jde jen o její právní názor. Nemá tedy vliv na právní pozice stran Mnichovské dohody.
- Nulita nemá vliv na právní účinky, které z ní vyplývají pro fyzické a právnické osoby v období od 30. 9. 1938 do 9. 5. 1945. „Nulita“ tedy neznamená v důsledcích „neplatnost“, a to dokonce ani po 15. 3. 1939. Problém tzv. protektorátu Čechy a Morava. Francouzský historický precedent.
- Nulitou není dotčeno občanství těchto osob nabyté v uvedeném období na základě vnitrostátního práva.
- Společné prohlášení o nulitě nepředstavuje právní základ pro případné materiální nároky ČSR a jejích občanů.

ZÁVĚR: bilaterálně konstatovaná nulita Mnichovské dohody zůstává vědomě v rovině politického hodnocení, ale nevyvolává mezinárodněprávní důsledky, neboť její tři další strany nejsou stranami této bilaterální dohody.

2. Smlouva z 27. 2. 1992 (v zájmu bezproblémové sukcese ČR po zániku ČSFR)

- čs. stát nepřestal existovat od r. 1918 (anexe z 15. 3. 1939 tedy nevyvolala mezinárodněprávní účinky)
- strany potvrzují Smlouvu z r. 1973 stran nulity Mnichovské dohody.

B. PŘEDBĚŽNÉ OTÁZKY

- Co je to „Mnichovská dohoda“?
- Kdo jsou jejími stranami?

C. PRÁVNÍ POZICE ČSR A ČSSR:

Mnichovská dohoda je nicotná, tedy neplatná od samého počátku, a to z důvodů:

- „smlouva o nás bez nás“ (*pactum in detrimentum tertii*)
- rozporu se zásadami svrchovanosti, rovnosti a nevměšování stanovenými obecným mezinárodním právem
- rozporu s čl. 10 Paktu Společnosti národů (respekt územní celistvosti a politické nezávislosti člena SN, ochrana před vnějším útokem)
- v nucena zahájenou agresí (Freikorps) a hrozbou další agrese (soustředění německých vojsk na hranicích ČSR)
- hrubé porušení Ústavy ČSR (ke změně státních hranic neudělilo souhlas Národní shromáždění)
- podvodu ze strany Německa (nešlo mu o ochranu sudetských Němců, ale o „bezbolestné“ překonání linie opevnění ČSR, potřebné k další expanzi na východ).

D. HODNOCENÍ VŠECH UVEDENÝCH DŮVODŮ NICOTNOSTI

- Je třeba je hodnotit ve světle mezinárodního práva platného v r. 1938 (Charta OSN zakazující hrozbu silou sjednána až v r. 1945, kodifikace pravidel o neplatnosti, nulitě mezinárodních smluv a právních následcích neplatnosti provedena až Vídeňskou úmluvou o smluvním právu v r. 1969). Právě nejistoty stran přesného obsahu platného mezinárodního práva smluvního, které provázely hodnocení platnosti Mnichovské dohody v prvních letech po 2. světové válce, představovaly bezpochyby jeden z mocných impulsů k zahájení kodifikační operace.
- Nelze ignorovat právní existenci dohody UK, Francie a ČSR uzavřené ve zjednodušené formě, jejíž stranou nebylo Německo. Proklamovaným cílem UK a Francie byla záchrana míru v Evropě (*appeasement*), nikoli hrozba silou.
- Ve světle obou předchozích bodů není argumentace ČSR dostatečně přesná a cílená. „Podvod“ sice konstatován rozsudkem Norimberského vojenského tribunálu, avšak žádná ze stran Mnichovské dohody *stricto sensu* se ho formálně nedovolává (mj. problém důkazů).

E. PRÁVNÍ POZICE OSTATNÍCH TŘÍ STRAN MNICHOVSKÉ DOHODY

1. Francie a Itálie – diskontinuita režimu a veřejné moci (prohlášení v průběhu 2. světové války) – neplatnost od samého počátku.
2. UK – kontinuita státní moci: Mnichovská dohoda uzavřena platně, pozbyla platnosti 15. 9. 1939, kdy ji Německo hrubým způsobem porušilo agresí vůči ČSR a anexí zbytku českých zemí. (Proto i faktická existence Slovenského státu nevyvolává mezinárodněprávní účinky.)

F. MNICHOVSKÁ DOHODA VE VZTAZÍCH ČESKOSLOVENSKA (ČR) A SRN

1. Smlouva o vzájemných vztazích z 3. 10. 1973

Mnichovská dohoda

- se „mezi nimi“ považuje za „nulitní“ (byla vnucena ČSR „pod hrozbou síly“). ČSR ale není její stranou, proto jde jen o její právní názor. Nemá tedy vliv na právní pozice stran Mnichovské dohody.
- Nulita nemá vliv na právní účinky, které z ní vyplývají pro fyzické a právnické osoby v období od 30. 9. 1938 do 9. 5. 1945. „Nulita“ tedy neznamená v důsledcích „neplatnost“, a to dokonce ani po 15. 3. 1939. Problém tzv. protektorátu Čechy a Morava. Francouzský historický precedent.
- Nulitou není dotčeno občanství těchto osob nabyté v uvedeném období na základě vnitrostátního práva.
- Společné prohlášení o nulitě nepředstavuje právní základ pro případné materiální nároky ČSR a jejích občanů.

ZÁVĚR: bilaterálně konstatovaná nulita Mnichovské dohody zůstává vědomě v rovině politického hodnocení, ale nevyvolává mezinárodněprávní důsledky, neboť její tři další strany nejsou stranami této bilaterální dohody.

2. Smlouva z 27. 2. 1992 (v zájmu bezproblémové sukcese ČR po zániku ČSFR)

- čs. stát nepřestal existovat od r. 1918 (anexe z 15. 3. 1939 tedy nevyvolala mezinárodněprávní účinky)
- strany potvrzují Smlouvu z r. 1973 stran nulity Mnichovské dohody.

3. Česko-německá deklarace o vzájemných vztazích z 21. 1. 1997

- deklarace není mezinárodní smlouvou
- obě strany vzájemně respektují své odlišné názory založené na vlastním právním řádu (rezignace na „jedinou pravdu“ založenou na mezinárodním právu)
- strany prohlašují, že nebudou své vztahy zatěžovat politickými a právními otázkami spojenými s minulostí.

G. HLAVNÍ ZÁVĚRY:

1. Čs. teze o nicotnosti (neplatnosti od samého počátku) Mnichovské dohody není sdílena některými stranami této dohody a nebyla zjevně sdílena ani Komisí OSN pro mezinárodní právo při kodifikaci mezinárodního práva smluvního v 60. letech 20. století.
2. Rozdíly v právních pozicích stran jsou vyvolány složitými problémy koexistence třístranné dohody, jejíž stranou byla ČSR, ne však Německo, a čtyřstranné Mnichovské dohody, jejíž stranou bylo Německo, nikoli však ČSR.
3. Minimálním společným důsledkem všech právních pozic zůstává nezpochybnitelnost kontinuity existence čs. státu od jeho vzniku v r. 1918 až do jeho rozpadu v r. 1992.
4. Směs mezinárodněprávní dogmatiky, pragmatismu a politického realismu. Návod k řešení obdobných excesů v budoucnu, např. řešení otázky Krymu mezi Ruskem a Ukrajinou.